

“Tanzimat Döneminde Van”

Serhat Aras TUNA, Tanzimat Döneminde Van, Sonçağ Yayınları, Ankara, 2022, 282 sayfa

Selamet KARA

Mardin Artuklu Üniversitesi, Tarih Anabilim Dalı
Yüksek Lisans Öğrencisi
selamet__47@hotmail.com

Kitap Tanıtımı & Eleştiri / Book Review & Criticism

DOI: 10.56671/hafizadergisi.1198023

Sayfa: 202-205

Makale Gönderim Tarihi

1/11/2022

Makale Kabul Tarihi

3/12/2022

Serhat Aras TUNA, *Tanzimat Döneminde Van, Sonçağ Yayınları, Ankara, 2022, 282 sayfa.*

Van, Doğu Anadolu bölgesinin Yukarı Murat-Van bölümündeki Van gölü kapalı havzasında yer almaktadır. Eski bir geçmişe sahip olan Van şehri, tarih boyunca pek çok medeniyete beşiklik yapmıştır. Urartu, Asur, Med, Pers, Sasani ve Bizans İmparatorlukları Van Bölgesi'ne hâkim olmuş medeniyetler arasındadır. Van bölgesi İran ile sınır oluşturmaktadır. Bu sebepten dolayı Van Bölgesi bir geçiş noktası özelliğini taşımaktadır. Bu durum Tuna'ya göre idari taksimatını da zorlaştırdığı ve zaman zaman Van'ın Hakkâri ile Erzurum'a bağlandığını söylemiştir (s.22-23). Yazar, *Tanzimat Döneminde Van* adlı eserinde Tanzimat'ın Van'da nasıl ve ne ölçüde uygulandığı, bunun önündeki engeller ve sınırlılıklarının ne olduğu üzerinde durmaktadır. Eser beş bölüme ayrılmıştır ve 282 sayfadan ibarettir. Eserin giriş bölümünde Tanzimat'ın

dağılmakta olan imparatorluğun ayakta kalma çabasının bir ürünü olduğunu belirtmektedir. Özellikle göçebe ve yarı göçebe şeklinde yaşayan tebaanın Yavuz Sultan Selim döneminde kontrol altına alındığı ancak Tanzimat'ın uygulama devrine gelindiğinde yaşanan karmaşa nedeniyle burada bulunan birçok aşiretin diledikleri gibi hareket etmelerine imkân tanınmıştır (s.3). Tanzimat döneminde hayata geçirilen nizamnamelerin Osmanlı taşrasına yansıma biçimleri hakkında bilgi veren yazar daha sonra bunun Van'da uygulanma safhası ve önündeki engelleri aktarmıştır (s.13-14). Tuna, bu tür nizamnamelerle devletin bütün unsurlarının bir arada tutulmaya çalışıldığından bahsetmiştir (s.14-15).

Birinci bölümde yazar, 19.yüzyılda Van'ın idari taksimatının yerel ve merkezi otoritesi neticesinde sürekli bir değişim içerisinde olduğundan bahsetmiştir (s.21-23). Tuna, Tanzimat döneminde Osmanlı devletinin dış dünya ile artan ilişkilerinin etkisiyle büyük şehirlerde Şehremaneti adı altında modern belediyenin kurulduğuna değinmiştir. Van'da belediyeciliğin 1870'te başlatıldığını tespit eden Tuna'nın aktardığı bilgilerden hareketle belediye meclisinde yer alan Müslüman ve gayrimüslim görevlileri tespit etmek mümkündür (s.45-58). Yazar, 1839'da ilan edilen Tanzimat'ın her yerde aynı anda uygulanmadığını belirterek Van'da uygulanamama sebebinin ise Tanzimat'a karşı büyük bir tepki gösterilmesi olarak ifade etmiştir. 1845'te yaşanan bu isyanın bastırıldığını ancak Van'da uygulanmaya çalışılan idare meclislerinin faaliyetleri, aşiretlerin iskanı, Nesturi ve Müslümanların birbirine karşı taarruzları Tanzimat uygulamalarının aksamasının önündeki büyük engeller olarak izah edilmiştir (s.39-43).

Yazar ikinci bölümde Van'da nüfus sayımlarını ve sayım esnasında ortaya çıkan problemleri sebep ve sonuçlarıyla beraber sayısal verilerden yararlanarak değerlendirmiştir. 1836 yılında Van'da yapılan ilk nüfus sayımında kadınların bu sayım dışında tutulduğunu tespit eden Tuna, nüfus sayımında sadece vergi ve askerliğin göz önüne alındığını belirtmiştir (s.59-62). Yazar, bu sayımların gerçek dışı olduğunu tespit etmiştir. Bunun en büyük sebebinin ise gayrimüslimlerin vergi vermekten kaçındığı ve Müslümanların da askerlik hizmetinden kaçınmakta olduğunu izah etmiştir. En zoru ise yıl boyunca hareket halinde olan aşiretlerin sayımlara yansıtılmamasına dikkat çekmiştir. Yazar, eserinde aşiretlerle ilgili verdiği bilgilerde 19.yüzyılda Van vilayetinin dört tarafının aşiretlerle çevrili olduğunu, bunların büyük bir kısmının Müslüman Kürtlerden

oluşturduğunu ancak Yezidi ve Nesturi'lerin de aşiret hayatı şeklinde örgütlendiğini ifade etmiştir. Tuna, bu aşiretlerin kontrol altında tutulmalarının yolunu ise aşiretlere toprak verilip vergi ve askeri alanda onlardan istifade etmek olduğunu ifade etmiştir. Tuna, ayrıca aşiret reislerine vergi muafiyeti ve maaş bağlandığını dile getirmiştir (s.87-99). Van'ın coğrafi olarak İran'la sınır bölgesi olduğunu ve ticari açıdan olumlu etkilerini dile getirmiştir. Ancak 19.yüzyılda İran sınırından Van'a çeşitli hastalıkların (kolera, boğmaca, frengi) hızla yayılmış olduğunu ifade eden Tuna, 1890 yılında frengi vakalarının artması nedeniyle Van'da frengi hastanesinin açılması gerekliliğini arşiv kaynaklarından (Başbakanlık Osmanlı Arşivi) tespit etmiştir. Özellikle II. Mahmut döneminde karantina uygulaması merkez İstanbul'da uygulandığını belirten yazar, devletin taşrada yeterli bütçe ayıramaması ve alınan tüm tedbirlerin yetersiz kalması nedeniyle ölümlerin arttığını vurgulamıştır (s.101-111).

Üçüncü bölümde yazar, 19.yüzyılda değişen/gelişen dünya devletleriyle yakından ilgilenen Osmanlı Devleti'nde ilk başta askeri amaçlı kurulan mühendishanelerin sanayi alanında yapılan değişim/dönüşümleri ve en önemlisi de 1839'da eğitimin yararlarını irdelemiştir (s.119-120). Tanzimat döneminde yayımlanan nizamnamelerle modern anlamda yeni bir eğitim anlayışının başladığına değinen yazar, bu dönemde açılan okulların (sıbyan ve rüşdiye düzeyine kadar) cemaat esasına dayalı ve devlet kontrolü altında olduğunu tespit etmiştir (s.120). Tuna, eğitim içeriğinin Tanzimat döneminde Osmanlıcılık, II. Abdülhamit döneminde İslamcılık, II. Meşrutiyet döneminde ise Ulusçuluk ideolojisi ile şekillendiğini izah etmiştir (s.120-121). Tanzimat'ın taşrada geç uygulanması eğitim alanında da gecikmelere neden olduğu vurgulanmıştır. Örneğin Van'da bir maarif meclisinin kurulabilmesi 1882'ye değin uzamıştır (s.122). Yazar, Van'da Kürt aşiret reislerinin eğitime dair olumlu düşüncelerinin olmasına rağmen burada açılan okulların faaliyete geçememesi nedeniyle diğer bölgelere göre Van'ın geri kaldığını izah etmiştir (s.131). Aşiret reislerinin tespitine göre Van'daki eğitimin aksama sebebi 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi'dir (s.139). Yazar, II. Abdülhamit döneminde Arap aşiretlerinin devlete bağlılığını arttırmak ve 12-16 yaş arasındaki çocukları eğitmek amacıyla İstanbul'da kurulan Aşiret Mektebi'ne 1893'te Van'dan da öğrenci alınmaya başladığını ifade etmiştir (s.134). 19.yüzyılda idadi mekteplerin Van olaylarının şiddetlenmesi nedeniyle açılmasının uygun bulunmadığını ve bu dönemde Müslüman öğrencilerin Erzurum İdadi Mekteplerine gönderildiğini, buna karşın Van'da 1871'de Ermenilere ait idadi mekteplerin varlığından bahsetmiş (s.142) ayrıca bu okulların İngiliz Konsolosluğu himayesinde misyonerliğin yuvası haline dönüştüğüne özellikle dikkat çekmiştir (s. 151-152).

Dördüncü bölümde Tuna, "Ulaşım ve Haberleşme" konusu ile devam etmiştir. Konu dört başlık altında ele alınmaktadır. Yazar, bu dönemde ulaşımın geliştirilmesi için Avrupa'ya gönderilen elçilerin derledikleri raporların takip edildiğini ve II. Mahmut Dönemi'nde İstanbul-Edirne yollarında birtakım ıslahlara gidildiğini söylemiştir. Taşrada ise ancak 1869'da yayımlanan nizamnamelerle (Turuk ve Meabir Nizamnameleri) yol yapımının yaygınlaştırıldığını belirtmiştir (s.155). Yazar, bu bölümde posta-telgraf nezaretinin kurulmasının devlet işlerini hızlandırdığını ayrıca Van'da bu dönemde posta paketlerinin hayvanlar aracılığıyla taşındığını izah etmiştir (s.165). Ancak yolların bozuk olması, kış ayında yoğun yağın karın yağması ve sınır boyunun güvensizliği nedeniyle problemlerin yaşandığına dikkat çekmiştir (s.166). Van Gölü'nde ulaşım amaçlı gemilerin bulunduğunu ve bunların yarından fazlasının Ermeniler tarafından işletildiğine işaret etmiştir (s.177).

Yazar, son bölüm olan beşinci bölümde ise Tanzimat Dönemi'nde Van'ın iktisadi yapısı üzerinde durmuştur. Dört konu başlığı içeren bu bölümde, Van'da ilk olarak maliye meclisleri kurulduğunu ve gelir-giderlerin denetlenmesi yoluna gidildiğini ifade etmiştir (s.191-193). Ayrıca Van'da tarım ve hayvancılıkla uğraşan konar-göçer aşiretlerin karşılıklı hayvan ve mal gaspının

ciddi problemlere yol açtığını dile getirmiştir (s.208). 19. yüzyılda yaşanan kıtlık, kuraklık ve depremlerin asayişsizliğe neden olduğu ve böyle zor durumlarda devletin ahaliyi çeşitli vergilerden muaf tutarak sorunu gidermeye çalıştığını, özellikle bu dönemde Avrupalıların daha çok Ermenilere yardım ettiklerine dikkat çekmiştir (s.233-236). Yazar son olarak vakıf sistemine değinmiştir. Çeşitli sosyal yapıların vakıf sistemiyle giderilmeye çalışıldığını izah ederek sonuç kısmı ile eseri sonlandırmıştır (s.239-247). Sonuç olarak Tanzimat Dönemi'nde Van'da idari, siyasi, iktisadi, ekonomik ve eğitim alanında yapılması düşünülen ıslahatların/reformların uygulamaya tam olarak geçilememesinin hem devletin alt yapısının yetersiz olması hem de yerel güçlerin birbirleriyle ve devlet yöneticilerle çatışma halinde olmasından kaynaklanmıştır.

Yazar, eserde birçok Osmanlı arşiv belgesini kullanmıştır. Özellikle Van Vilayeti'ne ait arşiv vesikalarını (Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi, defterler, tasnifler, yayınlanmış arşiv vesikaları vs.) yoğun bir şekilde incelemiş ve süreli yayınlara (salnameler, gazeteler, düstur) da yer vermiştir. Bunun dışında çok sayıda kitap, tez ve makale gibi biyografik eserlere de yer vermiştir. Oldukça zengin bir kaynakça kullandığını görmekteyiz. Eserin ekler kısmında yazar, 7 belgeyi tarih ve numaralarıyla birlikte vermiştir. Ayrıca verilen tablolarda Müslim ve gayrimüslimlere ait okulların (iptidai, rüşdiye ve idadi) kuruldukları tarih ve bağlı oldukları cemaatlere dair bilgiler mevcuttur. Eklerden sonraki kısım olan indeks kısmında yer alan isimler alfabetik bir sıra halinde verilerek eser içerisinde rahatlıkla ulaşılmaktadır.

Sonçağ Yayıncılık tarafından neşredilen *Tanzimat Döneminde Van* adlı bu eserde, ele alınmış olan dönem ile ilgili birçok arşiv kaynak kullanılması akademik ve bilimsel çalışma yapmak isteyenler için eseri bir başvuru kaynağı niteliğine büründürmektedir. Ancak esere gölge düşürmeyeceğini düşündüğüm bir hususu dile getirmek gerekirse eserin son iki bölümünde sayısal verilerin yoğun olarak kullanılması bu verilerin akılda kalıcılığını zorlaştırmış olsa da buna mukabil eserde kullanılan dilin sade, anlaşılır olması ve eserin zengin içeriği ile her kesime hitap etmesi kitabın daha iyi anlaşılmasına yardımcı olmaktadır. Bu bağlamda Tuna'nın okuyucularıyla buluşturduğu bu titiz çalışması tarih meraklılarına Tanzimatın mikro bir mekânda uygulanmasına önemli bir örnek teşkil etmektedir. Ayrıca Osmanlı Devlet'inde Tanzimat'ın taşrada özellikle Van'da uygulanma çabalarının merkezi idare ve yerel güçlerin durumunu merak eden araştırmacılara ışık tutacak mahiyettedir.